

Форманюк В. В., НУ "ОЮА"

СПІВВІДНОШЕННЯ ЛОКАЛЬНИХ НОРМ ТА ЗВИЧАЇВ

Стаття посвячена теоретико-методологічним проблемам аналізу системи взаємодії в суспільних відносинах локальних норм та звичаїв. На основі комплексного аналізу наукової літератури автор обґрунтовує свою версію поняття корпоративного звичаю.

The article is devoted to theoretical and methodological analysis of interaction in social relations of local norms and customs. In the article based on a comprehensive analysis of scientific literature, the author proves his version of concept of corporate custom.

Локальним актам як і звичаям, серед джерел Українського права відведена другорядна роль. Як слушно свого часу зазначив Р. Давід, вивчення звичаю ніколи не було здійснено належним чином, оскільки наука в минулому надавала пріоритетне значення римському праву, а нині – національним кодексам.

Актуальність проблеми дослідження пов'язана з відсутністю ґрунтовного дослідження взаємодії локальних норм та звичаїв у системі суспільних відносин.

Метою цієї статті є аналіз наукових досліджень, публікацій, в яких порушуються питання щодо поняття "локальних норм" та "звичаїв" як джерела права. На основі такого аналізу визначаються проблемні аспекти, що потребують більш детального вивчення, уточнення та теоретично-методологічного аналізу.

Наукова новизна статті полягає у теоретико-методологічному аналізі системи взаємодії у суспільних відносинах локальних норм та звичаїв.

Ступінь дослідження проблеми обмежується творчими роботами авторів вузькопрофільного, галузевого характеру. Великий внесок у розробку питання звичаю як джерела права внесли Оборотов Ю. М., Костенко Л., Павлов С. С., Передерієв Є., Піскун Т. О., Погрібний С., Проценко І., Сав'як О. та ін. [2; 4; 5; 6; 7; 8; 10] Але на жаль, у даний час відсутні наукові розробки, зв'язані з теоретико-методологічним аналізом системи взаємодії у суспільних відносинах локальних норм та звичаїв.

Зміст роботи. Особливе положення в системі соціальних норм займають звичаї – це такі правила поведінки, що складаються у визначеному суспільному середовищі, передаються з покоління

в покоління, виступають природною життєвою потребою людей і в результаті багаторазового повторення стають звичними для них.

Слід зазначити, що звичай – саме древнє джерело права не тільки в історії розвитку людства, але й в історії розвитку виробничої, і зокрема, корпоративної діяльності людей.

Значну увагу звичаям як джерелам права приділялось в римському праві. Наприклад, в епоху принципату значення звичаю як живого джерела права з більшою силою розроблено й відмічено Юліаном. Він визнав за ним таку саму силу і ті ж самі підстави, як і за законом [9, 25].

Дотепер він має значне поширення в діяльності невеликих корпорацій (товариств і товариств з обмеженою відповідальністю). Великі корпорації свою діяльність регулюють у більшій мірі корпоративними нормативними актами.

Таким чином, звичай являє собою звичну для членів суспільства та груп людей форму соціальної регуляції.

Загальні риси локальних норм і звичаїв:

1. Являють собою різновид соціальних норм.
2. Однаковий об'єкт регулювання – суспільні відносини.
3. Загальний характер, тобто вони, служать зразками, еталонами поведінки людей, їхніх колективів.
4. Є обов'язковими правилами поведінки людей, вказують якими повинні чи можуть бути людські вчинки.
5. За способом забезпечення. Забезпечуються в силу необхідності заходами суспільного впливу чи організаційних мір за винятком, так званих правових звичаїв, що охороняються державою і тому при їхньому порушенні не виключається можливість застосування примусових заходів.
6. Деталізованість розпоряджень. В основі звичаїв лежать зразки конкретного поведінки, практичної діяльності, а тому їх складно відокремити від самого поведінки і діяльності людей. Від цього досить висока деталізованість їхніх розпоряджень, що представляють по суті справи, досить докладний опис самого поведінки. У ряді випадків створення локальних норм, також, так чи інакше, обумовлено необхідністю деталізації (конкретизації) правових норм, що містяться в тому чи іншому нормативному правовому акті, стосовно до специфіки діяльності організації.
7. Обмежена сфера дії. Сфера дії локальних норм обмежується рамками конкретної організації, звичаїв – межами територіальної групи (роду, племені), етносу, національності і т. д.

Відмінні риси:

1. За походженням. Історично звичаї відносяться до числа самих ранніх соціальних норм. У період становлення перших цивілізацій, утворення древніх держав, звичаям починають надавати загальнообов'язкового значення, тоді як локальні норми з'являються з виникненням держави, та до того ж на визначеній ступені його розвитку, коли люди, поєднуючись в колективи для досягнення тих чи інших цілей, приходять до необхідності регулювання свого поведіння за допомогою норм, установлених самим же колективом.

2. За способом формування і встановлення. Звичаї народжуються в результаті дуже тривалого, частого багаторазового повторення тих самих дій, тими самими особами чи групами.

Одноразові чи епізодично повторювані дії не створюють чи не можуть створювати звичаїв. Локальні норми є наслідком нормотворчого процесу, що відбувається в рамках конкретної організації.

Якщо локальні норми завжди містяться в конкретних нормативних актах і викладаються в писемній формі, то норми звичаїв не наділяються в такі форми. Пронизуючи собою сфери духовного і громадського життя, приймаючи їх і роблячи на них регулюючий вплив, містяться лише у свідомості людей і передаються в усній формі з покоління в покоління.

3. Системність і ієрархічна побудова. Звичаї не представляють собою на відміну від локальних норм, цільної, зв'язаної в міцну єдність системи норм. Вони виступають, в основному, у виді окремих, ізольованих один від одного правил поведінки. Локальні норми, навпаки, являють собою, взаємозалежну систему правил нормативного характеру, що володіє, ієрархічною співвідповідністю, тобто акти, що володіють меншою юридичною чинністю (положення, інструкції, правила) повинні відповідати і не суперечити локальним актам, що володіють більш високою юридичною чинністю (статут, колективний договір).

4. Консерватизм. Звичаї на відміну від локальних норм є дуже консервативними по своїй природі і своєму характеру. "Консерватизм звичаїв виявляється в тім, що в них закріплюється не тільки і навіть не стільки сучасна суспільна практика, скільки соціальний досвід давно минулих років. Крім того, у звичаях відбиваються нерідко не тільки загальні моральні і духовні цінності народу, але і пережитки минулого, забобони, національна, расова

і релігійна нетерпимість". У силу чого вони не можуть оперативного реагувати на зміни, що відбуваються. Локальним нормам навпаки притаманна визначена гнучкість, швидкість реагування на зміни, у зв'язку з чим вони менш консервативні.

Взаємодія локальних норм і звичаїв на сьогоднішній момент варто переважно розглядати як "відношення" локальних норм до існуючих звичаїв. Таке "відношення" зводиться до трьох основних варіантів:

1. Локальні норми підтримують звичаї корисні для діяльності тієї чи іншої організації (наприклад, на деяких підприємствах існує звичай посвяти молодих працівників у ту чи іншу професію, звичай удостоювати кожного покупця подарунком і т. д.).

2. Локальні норми можуть служити витисненню шкідливих, що наносять збиток діяльності організації звичаїв.

3. Локальні норми байдужі до існуючих в організації звичаїв.

Як зазначає І. Проценко, щодо дії звичаєвого права встановлені такі правила:

- звичаєве право відіграє другорядну роль і застосовується лише в разі відсутності в законодавстві необхідних для регулювання певних ситуацій приписів;

- дія правового звичаю припиняється шляхом видання нового нормативного акту або введення нового звичаю з аналогічного питання;

- якщо учасники правовідносин припиняють дотримання певного звичаю, не вводячи натомість нового, це не призводить до його автоматичного скасування [8, 33].

Різновидом звичаїв є корпоративний звичай.

Під корпоративним звичаєм розуміється звичай, застосування якого забезпечується заходами впливу з боку корпорації (мірами заохочення чи санкціями). Прикладом корпоративного звичаю може служити звичай при закінченні зміни чекати свого змінника протягом 15 хвилин і потім, у випадку його неявки, доводити до відома адміністрацію. Залишення місця роботи після закінчення зміни при відсутності змінника може бути розцінене як порушення.

Таким чином, корпоративний звичай з однієї сторони з'являється, як матеріал, з якого ми черпаємо знання про корпоративні норми, а з іншого боку – простежуємо наявність повноважень в органів керування організацією відповідним чином відреагувати, заохотивши у випадку виконання звичаю або покаравши при його недотриманні.

Отже, підставою для взаємозв'язку і взаємодії локальних норм і звичаїв служать, у першу чергу, загальні цілі – це встановлення і підтримка в організації визначеного порядку і стабільності, що здійснюються в процесі реалізації і локальних норм, і звичаїв. І, нарешті, це загальні регулятивні і виховні функції. Ті й інші відповідним чином впливають як на окрему людину, так і на весь колектив.

Література:

1. Давид Р., Жоффре-Спинози К. Основные правовые системы современности: Пер. с франц. В. А. Туманова. – М., 1999.
2. Костенко Л. Право звичаїв // Аналітика. – 2006. – № 8. – С. 91-95.
3. Оборотов Ю. М. Теорія держави і права (прагматичний курс). – Одеса: Юридична література, 2006.
4. Павлов С. С. Правова традиція та звичай: смислові межі понять // Часопис Київського університету прав. – 2008. – № 2. – С. 63-67.
5. Передерієв Є. Звичай як джерело права в міжнародному публічному і приватному праві // Підприємництво, господарство і право. – 2007. – № 9. – С. 18-20.
6. Піскун Т. О. Проблеми співвідношення міжнародного торговельного звичаю та судово-арбітражної практики як джерела приватного регулювання міжнародного приватного права// Часопис Київського університету права. – 2005. – № 1. – С. 83-89.
7. Погрібний С. Щодо ролі звичаїв та моральних засад суспільства у правовому регулюванні договірних відносин // Теорія і практика інтелектуальної власності. – 2008. – № 6. – С. 8-12.
8. Проценко І. Звичай ділового обігу за законодавством Німеччини та України // Юридичний журнал. – 2003. – № 6. – С. 32-35.
9. Римское частное право: Учебник. / Под ред. И. Б. Новицкого, И. С. Перетерского. – М.: Юрист, 1996.
10. Сав'як О. В. Правовий звичай в конституційному праві України: досвід і перспективи// Бюлетень Міністерства України. – 2007. – № 10 (72). – С. 77-89.